

DÜZEN VE KALKINMA ARAYIŞLARI İÇİNDE TÜRKİYE'DE SENDİKACILIK VE MİLLİYETÇİLİK

Yüksel AKKAYA (*) - Fatih GÜNGÖR ()**

Çok uluslu, çok kültürlü bir coğrafi sınır içinde “milliyetçilik” aynı sınırlar içinde yaşayan diğer ulus/ulusların, azınlık/azınlıkların “ötekileştirilmesidir”, içselleştirilerek assimile edilmesidir. Milliyetçiliğin toplumsallaştırılmasında devlet çeşitli politikalar izlemekte, araçlar kullanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında izlenen politikalar, kullanılan araçlar kadar yararlanan aktörler de önemli olmaktadır. Hem milliyetçileştirilecek grubu oluşturması bakımından, hem de örgütlü bir grup olarak milliyetçiliğin toplumsallaştırılmasında yararlanılacak bir aktör olması bakımından işçi sınıfı ve onun örgütü olan sendikalar devlet için oldukça önem taşımaktadır. Düzen ve kalkınma arayışları kıskacındaki işçi sınıfının milliyetçilik sürecinden nasıl etkilendiği sorusuna aranacak yanıt bir bakıma Türkiye’de işçi sınıfının yapılanışının da öyküsü olacaktır.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı çokuluslu Osmanlı İmparatorluğu’nda bölünmelerin, ayrışmaların da tarihidir. Bu bölünme ve ayrışmadan en çok etkilenen işçi sınıfı oldu. Çünkü, bu dönemin nitelikli, sanayi işçilerinin önemli bir bölümünü Ermeni, Rum ve Musevi işçiler oluşturmaktadır. 1915 kısmi sanayi sayımına göre, sanayi işçilerinin %60 Rum, %15’i ermeni, %10’u Museviydi (1). 1919 yılında Batı Anadolu’daki imalat sanayiinde çalışan 22.000 işçinin %85’i gayrimüslimlerden oluşmaktaydı (2). İşçi sınıfı-

(*) Mersin Üniversitesi, İİBF.

(**) Ankara Üniversitesi, SBF.

(1) DİE, *Türkiye’nin Toplumsal ve Ekonomik Gelişmesinin 50. Yılı*, Yayın No: 683, Ankara, 1973, s. 143.

(2) Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 88.

nın bir diğ er özelliğ i de vasıflı işçi niteliğindeki usta, teknisyen, mühendis gibi işçilerin yabancı uyruklulardan oluşmasıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda yatırım yapmış olan yabancılar en iyi ücreti yabancı uyruklu işçilere vermektedirler. Onları gayrimüslimler izliyordu. En düşük ücreti ise Müslümanlar almaktaydı. Bu durum işçi sınıfını bölüyor, Müslüman işçiler ile gayri Müslim işçiler arasında gerginliklere neden oluyordu. Öyle ki, zaman zaman işverenler gayrimüslim işçilerin yüksek ücret taleplerine karşı gelirken, onların yerine Müslüman işçi alacağı tehdidinde bulunuyordu (3). Bu durum Müslüman işçiler ve gayrimüslim işçiler arasında gerginliklere ve bölünmelere neden olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyalist hareketin gelişimine bağılı olarak milliyetler arasındaki farklılıklar gidirilmeye çalışılmışsa da bunda pek başarılı olunamamıştır. Her milliyet kendi örgütü altında toplanmayı tercih etmekten yana olmuştur. Bunun en önemli istisnalarından birisini 20. yüzyılın başında kurulmuş olan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu (SSİF) oluşturmuştur. Her milliyetten işçiyi sınıfsal temelde bir çatı altında toplamaya çalışmıştır (4). İstanbul'da da ismi "beynelmilel" diye başlayan çeşitli sendikalar kurulmuştur. Ne var ki, çok az sayıdaki bu türden örgütlenmelerin işçiler arasındaki milliyet temelinde kaynaklanan ayrışmayı ortadan kaldırdığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Birinci Dünya Savaşı, işgal yılları, milliyetler temelinde ayrışmanın hızlandığı dönem özelliğ i taşımaktadır. Örneğ in, İzmir-Aydın demiryolunu işleten şirketin Türk işçi ve memurlarını gerekçe göstermeden çıkarıp, Rum ve Ermeni işçiler almasına karşılık gelişen tepki, daha çok "milliyetçi" bir yaklaşım içinde, işlerini kaybetmemek, kaybedenlerin de yeniden işe alınmalarını sağlamak doğrultusunda olmuştur. Bu dönemde demiryolunun Türk çalışanları "İzmir Demiryolları İslam Memurini Teavün Cemiyeti" adı altında örgütlenme gereğ i duymuşlardır. İşgal yıllarında tam bir sessizliğ e gömülen Türk işçiler, bağımsızlığın kazanılmasından sonra bunun acısını çıkarmaya

(3) Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, (Çev. Devrim Evcı), Ayraç Yayınları, Ankara 1997, s. 168.

(4) Yüksel Akkaya, "Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu", *Mülkiyeliler Birliğ i Dergisi*, Sayı: 136, Ekim 1991, s. 52.

yönelmişler, 1923 yılı grevlerinde gayri Müslim işçilerin yerine Müslüman işçilerin alınması talebinde bulunmuşlardır (5). Bu türden milliyetçi talepleri salt Bağımsızlık Mücadelesinin yarattığı havanın sonucu olarak görmek yanlış olur. Dönemin yönetenleri milliyetçiliği körüklüyordu. İttihat ve Terakki demiryollarında uzmanlık alanları dışında kalan işlerde Müslümanların çalıştırılmasını hükme bağlarken, Mustafa Kemal Paşa da İzmir İktisat Kongresi'nin açış konuşmasında "... fabrikalarımızda kendi amelemiz çalışmalıdır" diyordu (6). 31 Ağustos 1923'te İzmir-Aydın demiryolu grevi işçiler arasındaki milliyetçilik olgusunu ve yönetenlerin milliyetçileştirme girişimlerini ortaya koymak açısından ilginç bir örnek oluşturmaktadır (7).

1908-1914 dönemi Ermeni işçilerin, 1919-1923 dönemi Rum işçilerin savaşlar, göçler ve nüfus değişikliği nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldıkları dönemlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda 800.000 Ermeni, 200.000 Rum "katl ve tehcir yüzünden veya amele taburlarında" ölmüş (8), 1912-1923 döneminde de yaklaşık 1.000.000 civarında Rum Yunanistan'a göç etmiş, 1923-1926 döneminde de Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus değişiminde 1.200.000 Rum Yunanistan'a gitmiştir (9). Türkiye'yi terketmek zorunda kalan Rumların yarısından fazlası tarım kesiminde olup, her türden işçiler de küçümsenmeyecek bir oran oluşturmaktadır. Öyle ki, Bursa gibi ipek sanayiinin oldukça geliştiği merkez göçeden Rum işçiler nedeniyle çöküntüyle karşı karşıya kalırken, gidenler Yunanistan'da ipek sanayiinin gelişmesine yol açmışlardır (10). Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun en deneyimli işçileri yok olurken, Türkiye'de yeni bir düzen oluşturulmaya çalışıldığında büyük ölçüde Müslüman işçilere istihdam olanakları yaratılmıştı.

-
- (5) Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfı (Doğuşu ve Yapısı)*, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969, s. 259-264.
- (6) Erkan Serçe, "1923 İzmir-Aydın demiryolu grevi: Siyasal iktidar, sermaye ve işçi sınıfı üzerine bir deneme", *Toplum ve Bilim*, Sayı. 66, Bahar 1995, s. 90-91; Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar*, AÜSBF yayınları, Ankara 1981, s. 256.
- (7) Bu grev ve milliyetçileştirme için daha fazla bilgi için E. Serçe'nin 6 nolu dipnotta belirtilen makalesine bakılabilir.
- (8) Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, Cilt III, Kısım 4, Ankara 1983, s. 787.
- (9) Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s. 38.
- (10) *A.g.e*

I. Düzen, Kalkınma Sorunu, İşçiler ve Milliyetçilik

Kadrolarını Osmanlı İmparatorluğu'nun aydın ve bürokratlarından devşiren Cumhuriyet yöneticileri bir yandan yeni düzeni oturtmaya çalışırken diğer yandan kalkınma çabaları içine giriyorlardı. Düzen ve kalkınma Türkiye Cumhuriyeti (TC) devletinin temel sorunu oluyordu.

Düzeni yerleştirip, kalkınmayı sağlamak için “cumhuriyetçilik, laiklik ve milliyetçilik” ilkeleri benimseniyor, bu üç temel ilke “halkçılık, inkılapçılık ve devletçilik” gibi başka üç ilke ile de destekleniyordu.

Devlet, yeni düzeni yerleştirmek, düzeni radikal kırılmalara yol açmadan kendi içinde değiştirmek meşruluğunu sürdürmek için iktisadi alana müdahale etme gereksinimi duymaktaydı. Devletin iktisadi alana müdahalesinin temel nedeni sanıldığığının tersine iktisadi kalkınmayı sağlamaktan çok, devleti topluma karşı koruma ve güçlendirme kaygısıydı (11). Çünkü, başlangıçta dayanabileceği ne güçlü bir burjuvazi ne de güçlü bir işçi sınıfı vardı. Bu nedenle hem iktisadi hem de toplumsal yaşamda devlet merkezli bir oluşum arayışında olan Cumhuriyet yönetimi için İktisadi Devlet Teşekkülleri son derece önemli kuruluşlar oldu. Böylece, devlete tabi, devlet eliyle büyüyen bir serbest girişimin getirdiği siyasal güvencenin yanında, devlete tabi ve devlete muhtaç bir işçi sınıfının yetişip güçlenmesi de sağlanmış olunacaktı, ki, bu son derece önemliydi.

Türkiye’de devlet, toplumun kendini düşünme, kendini tanımlama olanağı bulabildiği tek alan olma çabası içine girmiştir. Böyle bir toplumsallıkla beraber kurumlaştırılan iktisadi alanın var olabilmesi için önce, içinde devlet ve seçkinlerin, bir daha birbirlerinden ayrılmamak üzere kenetlenebilecekleri bir siyasal alana ihtiyaç vardır (12). Milliyetçilik tam da bu ihtiyacı karşılayan bir ideolojik alan olmaktadır. Çünkü, milliyetçilik tarihsel hareketin çerçevesini çizmekte, gerekli homojenleştirme alanını yaratmakta, iç mekânın çevresiyle eklemlenmesini sağlayan eşdeğerlilik ilkesini kurmaktadır. Karpat, bunu şöyle açıklamaktadır : “Milliyetçilik rejimin temeli sayılıyordu. Laiklik de milliyetçiliğin gayeleri sayılan modern, milli egemenliğe dayanan,

(11) Türkiye’de düzen ve kalkınma sorunu için bakınız Ahmet İnsel, *Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

(12) *A.g.e.*, s. 45.

milli bir devleti, bir Türkiye Cumhuriyeti'ni gerçekleştirmek için yegane yol olarak gözükiyordu". Halkçılık ise, "milliyetçilik idealleri etrafında toplumsal birliği sağlama vasıtasıydı" (13).

Türkiye'de devlet, iktisadi ve ulusal olanı hem öğretmeye hem de kurumlaştırmaya çalışırken bunları, toplumsallığa yeni bir biçim vermek üzere hazırladığı kalıbın iki ayrı boyutu olarak ele almış görünmektedir. Ancak, devlet, bunların yanı sıra bu yeni toplumsallığı bir devletçi-toplumsala, yani devletin kendini gerçekleştireceği bir mekana dönüştürmek için gerekli olan bütün kurumları yeniden oluşturmak gibi daha önemli bir işlevi de üstlenmektedir. Bu durum bir yandan ekonominin kendi kaderini belirleyen özerk bir alan olarak algılanmasını olanaksızlaştırırken, diğer yandan iktisadiyatın kurumlaşması sürecinin içinde siyaset alanının gözle görülebilir olmasını sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında da devlet ile sanayileşme arasında yaşamsal bir bağımlılık olduğu görülmektedir. Düzen içinde, düzeni değiştirmeden, değişiklik yapmak yeni Cumhuriyet'in egemen siyasi felsefesini oluşturmaktadır. Karpata'nın ifadesiyle "Toplumsal yapıda herhangi bir değişiklik meydana gelecekse, bu bir devrimin değil, evrimin sonucu olacaktır" (14).

1930'lu ve 1940'lı yıllarda rejimin ve düzenin yerleştirilip, oturtulmasında; sanayileşme tasarısı ve genel hedeflerin belirlenmesinde, eylem olanaklarını bu hedeflerin gerçekleştirilmesi doğrultusunda eşgüdümle yönlendirilebilecek tek aktör olarak kendisini görmekte, diğer toplumsal örgütleri, kuşkusuz sendikaları, dışlamaktadır. Bu yaklaşımın sonucunda 1940'lı yılların sonuna kadar nüfusun büyük bölümü yurttaş olarak değil, uyruk, yani boyun eğmesi gereken kişiler olarak görüldü. Devlet gücünü yurttaşlardan değil, yüce ülküsünden, tarihsel görevinden aldı. Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra ve 1930'lu yılların ikinci yarısında işçiler de bu yüce amaca hizmet edecek şekilde örgütlenmeye çalışıldı, işçi olmaktan çok, sendikal örgütten çok, amacı gerçekleştirmeye yarayacak birer araç, aktör olarak görülmek istendi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde geleneksel iktidar toplumsal bütünlüğü ve kendi meşruluğunu sürdürebilmek için Müslümanlığa sarılır-

(13) Kemal H. Karpata, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, İstanbul, 1967, s. 48-49.

(14) *A.g.e.*, s. 49.

ken, İttihat ve Terakki ile başlayan milliyetçiliğe sarılma Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde de pekiştirilerek sürdürüldü. Böylece dinsel meşruiyetin yerini milliyetçilik almış oluyordu. İttihat ve Terakki'nin milliyetçiliğine ek olarak Cumhuriyet'in yöneticileri "halkçılığı" da toplumsal bütünlüğü sağlayacak bir harç olarak kullandılar. Ne var ki, Cumhuriyet'in ilk döneminde halk hala kendisini Türk olmaktan çokönce Müslüman sonra Osmanlı olarak tanımlıyordu (15). Serbest Fırka deneyimi de rejimin oturmadığını göstermekteydi. Bu durum, yönetenleri 1930'lu yıllarda milliyetçiliği toplumsallaştırmaya itti. Bu amaca ulaşmak için "Türk Tarih Tezi", "Güneş Dil Teorisi" gibi ekstrem söylemlerle başvuruldu. Bunun yanı sıra, önemli bir fikir akımı olarak "sınıfsız, imtiyazsız ve tezatsız, kaynaşmış bir millet", geliştirilmeye çalışıldı (16). 1931 yılında, Cumhuriyet Halk Partisi Genel başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal 20 Nisan 1931 tarihinde bir beyanname yayınladı. Bu beyanname "Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibarile muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki" ediliyor, "milliyetçi Türk amelesi ve işçileri mevcudiyetleri ve emekleriyle Türk camiasının kıymetli uzuvlarıdır" deniliyordu (17). 1930'a kadar halkçılık çerçevesinde sürdürülen "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış millet" söylemi, artık yerini, sık sık dillendirilecek olan, "milliyetçi Türk işçisi" söylemine bırakıyordu. CHP'nin 1923 ve 1927 tüzüklerindeki "hiç bir sınıfın, hiç bir ferdin imtiyazını" kabul etmeyen hükümleri artık daha açık şekilde dile getirilmeye muhtaçtı. Bu, CHP'nin 1931 yılı kongresinde gerçekleştirilecekti. Mustafa Kemal'in 20 Nisan 1931'deki beyannameye belirttikleri aynen CHP'nin 1931 yılı Programına geçecekti. Programın "İktisat" ile ilgili olan "Üçüncü Kısım"ında "Milliyetçi Türk amelesi ve işçilerin hayat ve haklarını ve menfaatlarını göz önünde tutacağız. Say ile sermaye arasında ahenk tesisi ve bir iş kanunu ile ihtiyaca kafi hükümleri vaz'ı Fırkanın mühim işleri arasında görülür" denilirken milliyetçilik söylemi de programda yerini almış oluyordu (18).

(15) Richard D. Robinson, *The First Turkish Republic, a Case Study in National Development*, Cambridge, 1963, s. 37.

(16) İsmail Beşikçi, *Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu*, Belge Yayınları, İstanbul, 1991, s. 7.

(17) *Son Posta*, 22 Nisan 1931.

(18) CHF; *CHP Nizamnamesi ve Programı*, Ankara, 1931, s. 33; İşçi sorunları ile ilgili tartışmalar için bakınız CHF, *Üçüncü Büyük Kongre : 10-18 Mayıs 1931 Zaburları*, İstanbul, 1931, s. 73-77.

Programda ifadesini bulan bu yaklaşım bir söylem olarak kalmayacak, toplumsal ve siyasal hayatta yerini bulacaktı. CHF Genel Sekreteri Recep Bey (Peker) 16 Ekim 1931 tarihinde Darülfünun'da (İstanbul Üniversitesi) yaptığı konuşmada CHF Programını açıklarken bunun ipuçlarını da vermektedir : "... milletimizin hususi seciyelerinin ve müstakil hüviyetinin mahfuz kalması için her nereden gelirse gelsin ve her ne mahiyette olursa olsun beynelmilelcilik cereyanlarına kapılmanın milli felaketler doğuracağına kaniyiz. Her ferdimizin bundan dikkatle kaçınmasını lüzumlu görürüz. Program iktisat kısmında amele ve işçilerimiz için milliyetçilik şartını zikre sebep olan esas fikir budur." Çünkü, "Bir vatan için menfaatler, mutlaka bazı vasıfların benzeyişi ve müşterekleşmesi iddiasından gidilerek sınıflaşmak yolu ile temin edilemez. CHF tek vatandaşın olduğu kadar çalışma zümrelerinin hususi menfaatlerinin de devletin ve memleketin umumi menfaati çerçevesi içinde temin olunabileceğine kanidir. Bütün dünyada görülen misallere bakarsak sınıflaşmak fikri insafsız, ihtirash ve taasuplu bir sınıf mücadelesini ve bu da vatandaşların mütemadi çatışmasını doğuruyor. Bu çatışma bir devletin yaşamasında ve tehlikelerden korunmasında en büyük kuvvet olan milli birliği ve milliyet fikirlerini yavaş yavaş tahrip ediyor." Bunun için de "sınıflaşmayı reddedip", "bunun yerine milletçe kütleleşmek fikrini müdafaa etmek" gerekiyor (19). 1935 yılında Mustafa Kemal Atatürk Amerikalı gazeteci Gladys Baker'a verdiği demeçte "Türkiye'de Bolşeviklik olmayacaktır" derken izlenen politikaların nedenini de açıkça ortaya koymuş olmaktadır (20). Sınıf temelinde oluşumların tehlikesinden, bunların yayılması olasılığından ve bunun endişesinden de söz eden Recep Bey "uyanık olmak lüzumuna kaniyiz" demektedir. Bu söylem hem potansiyel bir "tehlikeyi" önlemeye yöneliktir hem de yaşananlara ilişkindir. Nitekim, Cumhuriyet'in on beşinci yılı nedeniyle hazırlanan kitapta da bunu açıkça vurgu yapılmaktadır : "... komünizm cereyanlarının 1919 senesinden itibaren memleketimizde de bazı muhit ve zümreler arasında yer tutmağa başladığı görülmekte idi. (...) kanuni yollardan istifade ederek muhtelif namlar altında fakat komünist bir gaye ile Amele Cemiyetleri kuruluyor ve ayrıca gizli hücreler tesis edilerek şümüllü ve teşkilatlı bir hareket aratılmak isteniyordu. Komünist propagandaları pek mahsus bir hal almıştı. Cumhuriyet zabıtası lazımgelen kanuni ve idari tedbirleri alarak

(19) Recep (Peker), *CHF Programının İzahı*, Ankara, 1931; İsmail Beşikçi, *a.g.e.*, s. 24-25.

(20) *Ulus*, 21 Haziran 1935.

bu cereyanları tamamiyle önledi. Üçüncü enternasyonalla irtibat tesis etmeğe çalışan bazı elebaşları tesbit ve tevkif ederek adaletin pençesine verdi. Memleketimizde günden güne inkişaf eden sanayi hayatımızın icapları olarak yer yer tekasüf etmekte bulunan amele kitleleri arasına bu muzır ve fësatçı unsurların girmemesi için icap eden bütün tedbirler alınmış bulunmaktadır” (21). Bunun için de “Milliyet fikrine sahip Türk amele ve işçileri”ni oluşturmak gerekmektedir. Böylece bir yandan işçileri milliyetçileştirirken, diğeryandan milliyetçileştirilmiş işçilerin örgütleri aracılığı ile milliyetçilik de toplumsallaştırılabilecektir.

1931 yılı ve sonrasında CHF işçilere yönelik girişimlerde bulunmaya başladı. CHF Umumi İdare Heyeti içerisinde yapılan görev dağılımında dört ana grup ve bu gruplara bağlı 13 büro oluşturuldu. Genel Sekreterliğin, (Recep Bey (Peker)), 29 Ağustos 1931 tarih ve 2101 sayılı yazısına göre “C Grubu”nun “Dokuzuncu büro”su, “İş, işçiler, esnaf teşkilatı, serbest meslek” bürosudur. C Grubu “memleketin iktisadi faaliyetleri, Fırka programında yazılı sınıflar üzerinde çalışacak ve programımızın ruhunu teşkil eden sınıf mücadelelerine mahal vermeden hepsi arasında ahenk ve müvazenet tesis için konacak kanunlar ve Fırka esaslarını üretmek için çalışacaktır” (22). Böylece 1929 yılında Esnaf Cemiyetlerini CHF’nin yandaşı esnaf arasında yöneticiler seçerek, esnaf cemiyetlerini merkezileştirerek denetim altına almaya çalışan girişimler daha merkezi ve sistematik hale getirilmiş olunuyordu (23). Bu arada gazetelerde işçilerin CHF’na girmek istediği, işçilere CHF Programının anlatıldığı haberleri yer almaya başladı (24).

(21) CHF, *Türkiye Cumhuriyeti’nin 15. Yılı*, Tarihsiz, s. 59.

(22) *Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin F. Teşkilatına Umumi Tebligatı*, Mayıs 1931’den Birincikanun 1932 nihayetine kadar, Cilt I, Hakimiyete Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s. 18, 20.

(23) Bu türden girişimlere dönemin gazetelerinde haber olarak sık sık rastlamak mümkündür. *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1929; *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1929; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1929; *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1929; *Cumhuriyet*, 20 Teşrinievvel 1929, *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1929, “CHF esnaf cemiyetlerinin tevhidine kara vermiştir. İstanbul’da mevcut 72 cemiyet 35 cemiyete tenhis edilecektir” *Cumhuriyet*, 22 kanunusani 1929; 31 Kanunusani 1929.

(24) *Son Posta*, 11 Ağustos 1931.

Bunalım nedeniyle işsizlik önemli boyutlara ulaşırken, gazetelerde “Türkiye’de iş Türkündür” başlığı altında “Türk vatandaşlarının iş bulmak hususunda himaye edilmesi” talepleri de yükselmeye başlamıştı (25). Gazete haberlerinde yabancıların çalıştığı işler ve sayılarına yer veriliyor, milliyetçilik duyguları kabartılıyordu. 1932 yılında İstanbul’da 200’ü berber, 223’ü garson olmak üzere 551 yabancı çalıştığı belirtiliyordu (26). 1932 yılında “Türkiye’de Ecnebi Tebaası Tarafından Yapılması Memnu Olan Sanatlar Hakkında Kanun” çıkarılarak yürürlüğe konmuş, böylece işsizlik sorunu ile karşı karşıya olan Türk işçilere yeni iş olanakları yaratılarak sempatileri kazanılmaya çalışılırken, milliyetçileştirmenin farklı bir boyutta da olsa tememleri atılmış oluyordu (27). Kuşkusuz bu kanun Türk işçilerini ve esnafını memnun edecekti (28).

1929 yılında İstanbul’da olduğu gib, 1930’lu yılların başında CHF İzmir’de bulunan işçi ve esnaf kuruluşlarını denetim altına almak için çeşitli girişimlerde bulundu. CHF, muhalefetin güçlü olduğu, işçilerin rahatsızlıklarının her fırsatta dile getirdiği İzmir’i pilot bölge olarak seçmişti. 1932 yılının sonlarına doğru İzmir’de işçi ve esnaf örgütlenmesinde, partinin amaçları doğrultusunda, yeni bir deneye girişildi. Aynı iş kolunda faaliyet gösteren işçi ve esnaf örgütlerinin tek çatı altında toplanması amaçlandı. İzmir’in seçilmesi tesadüfi değildi. Hem komünistlerin yoğun faaliyette olduğu, hem de işçilerin devlet güdümü dışında örgütlenmeye çalıştığı bir kent özelliği taşıyordu İzmir. Kuşkusuz Bülent Varlık’ın da belirttiği gibi “1932 yılı başında bir grup sigara, iplik ve dokuma, tütün, incir ve üzüm işçilerinin İzmir İşçiler Sendikası Birliği kurma yönündeki çalışmaları, İzmir’in uygulama alanı seçilmesinde belirleyici olmuştur” (29). 1923 yılında kurulmuş olan “Emekçiler Derneği”nin adı 2 Kanunuevel 1932 tarihinde İzmir Sanayi İşçiler Birliği’ne dönüştürülmüş, derneğin tüzüğü de tümüyle değiştirilmiştir (30). Böy-

(25) *Son Posta*, 16 Mart 1932.

(26) *Son Posta*, 28 Mart 1932.

(27) *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 9, 4 Haziran 1932, s. 65-67.

(28) *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1932.

(29) Bülent Varlık, “İzmir Sanayi İşçileri Birliği”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sayı: 155, Mayıs 1993, s. 35. İzmir’deki sendikal örgütlenme için bakınız İbrahim Topçuoğlu, *Türkiye’de İlk Sendika Sarıkışla’da 1932*, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1975.

(30) *A.g.m.*, s. 35.

lece devletin denetimi dışında oluşturulmaya çalışılan örgütlenmenin önü ke-silmiŝ, İzmir işçileri CHF'nin, aynı anlama gelmek üzere devletin, denetimi altına alınmıştır. Böylece, 1932 yılında aynı ya da benzer alanda faaliyet gös-teren bazı dernekler birleŝtirilmiŝ, bazıları CHF'sının ilkelerine paralel hü-kümler içeren yeni bir nizamname ile yeni bir biçime sokulmuŝ, işçi ve esnaf kuruluşlarının Fırka himayesinde bulunduğu açıklanmıŝtır" (31). 1934 yılı Aralık ayında İzmir Valisi Kazım Dirik'in bildirisini ile İzmir'deki tüm işçi ve esnafın İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği altında toplanması istenmiştir. Bu kuruluşların bir araya gelerek 13 Mart 1935 tarihinde yaptıkları genel kongrede İzmir İşçi ve Esnaf Birlikleri (İİEB) Genel Büro'su oluşturulmuŝ-tur (32). Cumhuriyet'in yöneticilerinin ilk uygulama yeri olarak İzmir'i seç-melerini tesadüf olarak değerlendirmemek gerekir. İzmir işçi ve esnafın yo-ğunlaŝtığı bir merkez oldu kadar, Serbest Fırka deneyiminde de görüldüğu gibi önemli bir muhalefet merkezidir de. İşçiler Serbest Fırka başkanı Fethi Bey'i (Okyar) coŝkuyla karŝılamıŝ, bu ziyaret sırasında grevler meydana gel-miŝti (33).

CHF'nin Dördüncü Büyük Kurultayı 9 Mayıs 1935'te yapılmıŝ, Parti'nin ana vasıfları ve prensipleri üzerinde değişiklik yapılmazken, işçi sınıfına yö-nelik olarak yeni bir düzenlemeye gereksinim duyulmuş, bu da Programın 68. maddesinde somutlaşmıştır. "Türk işçilerini ve esnafımızı, ulusun ana varlı-ğında, o varlık için kuvvet ve fayda verici yolda ve parti programı çerçevesi içinde örgütlemeyi iş edineceğiz" (34). Programın bu maddesi İzmir'de ha-yata geçirilmiŝtir. İİEB'nin 25 Ağustos 1935 tarihindeki açılıŝında konuŝan CHP İzmir İl Başkanı Avni Doğan'ın konuşması devletin işçilere bakış açı-sını, üyklediği misyonu ortaya koymasından oldukça ilginçtir : "Türk iş-çi ve esnafının diğer memleketler siyasal hareketleriyle en küçük bir ilgisi yok-tur. Arada ulusal bünye farkları vardır. Türk işçi ve esnafı milliyetçi ve dev-letçidir ve kendi siyasallığımıza göre bir hususiyet taşımaktadır. Türk işçisi devrime uymuŝ, yürümektedir, kitapların tarif ettiği ŝeklid ebizde bir amele

(31) Bülent Varlık, (İzmir İşçi ve Esnaf Birlikleri Genel Bürosu Nizamnamesi (1935)", *Ke-bikeç*, sayı 5, 1997 s. 201.

(32) *A.g.m.*, s. 201.

(33) *Hizmet*, 7 Eylül 1930; *Hizmet*, 9 Eylül 1930, *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1930, *Vakit*, 7 Eylül 1930, *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1930.

(34) CHP, *CHP Programı*, Ankara, Mayıs 1935, s. 19.

sıkıntısı yoktur. Türk işçisi, Türk tarihinin kaynaklarından aldığı kuvvetle daima Atatürk'ün rejiminin çizdiği yoldan yürüyecektir" (35). İİEB'nin Genel Büro Yayını'nın 1. sayısında yayınlanan "Türk İşçisi Milliyetçidir" başlıklı imzasız yazıda "Türk işçisi evvela Türk olduğu için, ondan sonra da Atatürk ve onun partisine inandığı ve dayandığı için milliyetçidir. (...) Türk işçisi Atatürk'ün ulu ırkına mensubiyetiyle, Atatürk'ün partisile ve Atatürk partisinin prensiplerile kıvanç duyuyor, beraber yürüyor ve gelişip yükseliyor. (...) Sayın Türk işçisi!.. (...) Sen Türk devriminin ana temel taşlarından birisisin." denilmektedir (36). Böylece işçiler aracılığı ile hem rejime meşruiyet kazandırılmakta hem de milliyetçiliğin toplumsallaştırılmasına yardımcı olunmak istenmektedir. Ama, önce işçilerin buna inandırılması gerekmektedir. 1930'lu yılların ortasından itibaren tüm çabalar bu yönde olmuş, işçilerin bağımsız örgütlenmelerinin önü tıkanmaya çalışılmıştır. Zorlanıldığı anda da 1938 yılında olduğu gibi "sınıf esasına dayalı cemiyet" kurmak yasaklanacaktı (37). Amaç, devlete bağlı, düzeni ve rejmi tehdit etmeyen bir işçi sınıfını oluşturmak, tersi yöndeki gelişmelere hayat hakkı tanımamaktır. Recep Peker bunu şöyle dile getirmektedir : "Türk işçisini ve esnafını da teşkilatlandırmak programımızda yer almıştır. Bu teşkilatlandırış bildiğimiz klasik işçi teşkilatlanmasından başka üstün ve ulusal fikirlerle olacaktır. Biz onları devrini yaşamış, hükümleri geçmiş ve ihtiyarlamış olan sosyalist cereyanların verdiği yurd içinde yurddaşa karşı mücdaele yollarile değil, kendi ulusal anlayış ve zihniyetlerimizle kuruma bağliyacağız. Türk işçileri bir kavga, ayrılık unsuru olmayacaklar, onlar ulusal Türk devletinin babasına (bekasına?) varlığına içten inanarak yardımcı bir destek olacaklardır" (38).

Devletin ekonomik alana müdahalesi, sanayileşme faaliyetlerine aktif olarak katılması, beraberinde İktisadi Devlet Teşekkülleri aracılığı ile devletin

(35) CHP, *İzmir İşçi-Esnaf Birlikleri Bürosu, Genel Büro Yayını*, Sayı 1, İzmir, 1935, s. 8.

(36) *A.g.e.*

(37) Cemiyetler Kanunu'nun 9. maddesine göre "siyasal ve ulusal birliği bozan", "aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan" cemiyetlerin kurulması yasaktır. Aynı yasanın 35. maddesine göre 9. maddenin "hükümlerine aykırı harekette bulunanlar Türk Ceza Kanununa göre bu fiilleri ayrıca suç teşkil etmediği takdirde bir seneye kadar hafif hapis veya 10 liradan 2000 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılır", *Düstur Üçüncü Tertip*, Cilt 19, (Teşrinisani 1937-Teşrinievvel 1938), Ankara, 1956 s. 727, 730.

(38) CHP, *Genel Sekreter R. Pekerin Söylevleri*, Ankara, 1935, s. 20.

işçisini de yaratacaktı. Devlet, bu kurumlar aracılığı ile işçileri daha doğuşundan itibaren iktidarın yapıları ile meşrulaştırmaya çalışmış, milliyetçiliği bunun önemli araçlarından biri olarak kullanmış, kendisi için sınıf olmasının önünü hep tıkamaya çalışmıştır. Devlete bağlı işçi sınıfını, ortaya çıkabilecek potansiyel sınıf çatışmalarından uzak tutmak, devlet düzeniyle bütünleştirmek için çaba sarfedilmesi gereği duyulmuştur. Ekonomik olanaklar kadar bunda milliyetçilik de bir araç olarak kullanılmıştır. Recep Peker'in konuşması bunu ortaya koyan önemli bir yaklaşımdır. Bu nedenle uzun da olsa bir alıntı yapmak gerekmektedir : “Arkadaşlar; Türkiye’de ulusal endüstri ilerlemektedir. Devlet kendi yapıcılık kuvvetini her alanda göz kamaştırarak bir muvaffakiyetle tebarüz ettirmekte iken hususi teşebbüslere açık bulunan sahada da birçok işler her gün ileri gitmektedir. Bütün bunların neticesinde memlekette geniş bir işçi sınıfı türemektedir. Endüstri açılmamız neticesinde mevcut işçilerimizin sayısı artacaktır. Gerekir ki, bu ileri gidişin tabii neticesi olarak artacak işçi sınıfları; klasik sınıf mücadelesi, liberal devletin her fena cereyana açık ruhunda doğup onun içinde beslenmiş olan ve ona karşı cephe alıp çalışmış bulunan ve gaye olarak onun yerine bir sınıf tahakkümü devleti kurmayı güden noktai nazarı takib eden cereyanlar, ulusal Türk devletinin değerli evlatlarından ve yurddaşlarından ibaret olan bu yeni genç Türk işçi sınıfını zehirlemesine ön vermesin. Ve bu genç tabaka yurd için olduğu kadar kendileri için de felaket getiren yanlış duygularla zehirlenmesin” (39).

Bütün bunları başarabilmek için çalışma hayatını düzenleyen bir iş yasasına ihtiyaç vardı. Pek çok tasarıdan sonra nihayet 1936 yılında (8 Haziran) İtalyan iş yasasına göre hazırlanan, Recep Peker'in “rejim kanunu” olarak nitelendirdiği ve “Türkiye’de iş hayatı(nı) yeni rejimimizin istediği ahenk ve anlaşma yoluna” sokacağını belirttiği 3008 sayılı İş Kanunu çıkarıldı. Recep Peker’e göre gecikmenin nedeni “siyasal ve ulusal hayatımıza en uygun şekilleri bulmak”tı. R. Peker’e göre bu yasayla “ulusal Devlet tipindeki birlik ve beraberlik zihniyetinin tatbikatı hayatımıza” aşılanıyor, “... yurddaşların sınıflaşarak parçalara ayrılmasına karşı bir kale duvarı” örülüyordu. İş Kanunu “sınıfcılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkan verici hava bulutlarını ortadan silip süpürecektir. Bu kanunla milli hayatın iş alanında muvaze-

(39) *A.g.e.*, s. 14. Recep Peker'in sınıflara bakış açısı için bakınız Recep Peker, *İnkılap Dersleri*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1984, s. 35-57).

ne kurulacaktır”. Celal Bayar bu yasa için “Bu kanun Büyük Partimizin kabul ettiği büyük ana prensiplerden nur almıştır, ilham almıştır ve ona göre tanzim edilmiştir” diyordu (40).

Devletçilik ilkesi temel alınıp, ülke ekonomisi devlet denetimi altına sokulduğunda “milli bir çalışma politikası” da kaçınılmaz olmaktadır. Ali Fuat’ın (Başgil) ifadesiyle, işçi ve işveren “münasebet ve menfaatların nazımı ve ulusal ülkelerin hamili olmak sıfatıyla de devlet için çalışanlara ve çalıştıranlara karşı müsbet bir takım vazfilere yükleme zarureti ortaya çıkar” ve “memleketimizde kurulacak olan bir iş nizamının ve kanununun bağlanacağı hukuk sistemi bu sistemdir”. Çünkü, bu türden milli bir çalışma politikasını oluşturan bu hukuk “sosyal faaliyetteki devletçilik umdesinin hukuk diliyle ifadesinden başka bir şey değildir. Bir işçi hukuku ve iş kanunu ise devletçilik faaliyetinin ekonomik nizamıdır”. Sınıf çatışmalarının önüne geçmek, emek ile sermaye arasındaki çelişkiyi kaldırmak “yarının içtimai sulhunun bu günden temellerini atmış olmak için emin bir yol vardır. Bu yol işçi ile iş sahibi münasebetlerini sırf ferdi menfaatlar ve münasebetler çerçevesinden çıkarıp geniş bir sosyal menfaat çerçevesine, bir ulusal bağlılık manzumesi içine almak ve burada bütün menfaatlarla beraber iş münasebetlerine bağlanan menfaatları da birbiriyle barıştırmak, birbirinin tahakkukunun şartı kılmaktadır. (...) bu günün millet ekonomisi rejiminin esasını teşkil eden sanayi istihsalinde (...) bütün bir memleketin menfaati (...) bir ulusal istiklal meselesi vardır.” Bu durumda, toplumsal güçler arasında sıkı bağlılık ve uyum kurmak amaçlanmalıdır ki, devletçilik ilkesi, milli yaşamın devlet gözetim ve denetimine bağlanabilsin. Yani Ali Fuat’ın ifadesiyle devletçilik ilkesinin amacı “ulusal hayat ve faaliyeti devletin şuurlu ve düzen verici merkezine bağlamak; sosyal kuvvetler, münasebetler ve menfaatlar arasında sıkı bir bağlılık ve ahenk kurmaktır” (41).

(40) Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 69; Mesut Gülmez, *Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)* TODAİE Yayını, Yayın No: 204, Ankara, 1983, s. 421; Mesut Gülmez, *Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar (1909-1961)*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995, s. 173-179; *TBMM Zabut Ceridesi*, Beşinci Devre, İçtima 1, Cilt 12, Ankara, 1936, s. 25-83-85.

(41) Ali Fuat (Başgil), *Türk İşçi Hukukuna Giriş*, Ankara, 1936, s. 12-13, 15.

1930'lardan sonraki dönemin çalışma politikası milli birliğin güçlendirilmesi, milliyetçiliğin yaygınlaştırılması politikasıdır (42). Bu politikanın bir parçası olarak çıkarılmış olan İş Kanunu, kaynaşmış ve ayrıcalıksız bir kitle yaratmayı amaçlamakta, bu nedenle sendika, toplu sözleşme ve grev gibi hakları, toplumda farklılaşmanın ve çtaışmanın nedeni olarak gördüğünden red etmektedir. Saymen bunu şunu şöyle ifade etmektedir : "... kanun projesine hakim olan ruh her şeyden üstün tutulan milli menfaattir. Ve bu itibarla İş Kanunu projesi bir sınıf kanunu veya sınıf mücadelelerini yatıştırıcı bir kanundan ziyade milli bir kanundur, ve bu mücadeleleri önleyici bir kanundur. (...) Bundan başka kanun projesi Devletçi, müdahaleci bir kanun projesidir. İş meselesini tamamen bir Devlet meselesi yapmış ve bunun tanzimine, ihtilafların haline müdahalede bulunmuştur. Grev ve lokavt yasağı da aynı fikre dayanır, zira memlekette bir sınıf mücadelesi yok, bir millen menfaati ve bunun icap ettirdiği bir umumi kalkınma zarureti vardır" (43).

Dönemin ağır çalışma koşulları, işverenlerin yaklaşımları gözönünde tutulduğunda, 1936 tarihli İş Kanunu'nun küçümsenemeyecek koruyucu ve düzenleyici nitelikte genel bir çerçeve oluşturduğu görülmektedir (44). Ne var ki, yasa bir yıl sonra yürürlüğe girmiş, ardından II. Dünya Savaşı patlak vermiş, 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu (MKK) ile yasanın bir çok maddesi askıya alınmış, böylece yasa hukuksal olarak da büyük ölçüde uygulanamamış, koruyucu hükümler kağıt üzerinde kalmıştır (45). Ancak grev yasağını düzenleyen hükümler işçi sınıfı üzerinde hak arama mücadelesinde "demoklesin kılıcı" gibi sallanıp durmuştur.

(42) Tankut Centel, "Atatürk Döneminin Çalışma Politikası" *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, Sayı :1-4, 1981-1982, s. 141.

(43) Ferit H. Saymen, *Türk İş Hukuku*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1954, s. 56.

(44) Yasanın yorumu için bakınız Mesut Gülmez, *Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar (1909-1961)*, Öteki yayınevi, Ankara, 1995, s. 197-199. Dönemin çalışma koşulları için bakınız Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1936)*, BDS Yayınları, İstanbul, 1992 içindeki dergilerde yer alan yazılar ve işçi mektupları.

(45) Milli Koruma Kanunu'nun çalışma hayatına ilişkin düzenlemeleri için bakınız M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler)*, Sosyalist Yayınları, İstanbul, 1993, s. 165-185.

II. Düzen, Sendikacılık ve Milliyetçilik

II. Dünya Savaşı, faşizmin kesin yenilgisiyle sonuçlanmıştı. “Demokrasi Cephesi”nin, yani müttefik devletlerin zaferi, tüm dünyada tek partili rejimlerin gözden düşmesi ve liberal demokrasilerin canlanması ile tamamlanıyordu. Batılı müttefiklerin yanında yer almak isteyen ülkeler, ki Türkiye bu ülkelerin ilk sırasında yer alıyordu, kendi sistemlerini bu açıdan yeniden gözden geçirmek zorundaydılar (46). Türkiye’de otoriter rejim, bir yandan iç huzursuzluğa, diğer yandan da uluslararası gelişmelere bir “güdümlü demokrasi” ile yanıt vermek zorundaydı (47). Ancak egemen sınıflar, çok partili siyasal rejimin sol düşünce ve hareketi dışlayacak biçimde inşa edilmesini kendi güvenlikleri bakımından zorunluğa görmekteydiler. “Dünyaad soğuk harbin, Amerika’da McCartyciliğin egemen olduğu yıllarda Türkiye’de CHP ile DP arasında antikomünizm yarışı başlamış ve bu yarış daha sonraları TCK’nın 141. ve 142. maddelerinde öngörülen cezaların açık artırmaya çıkarılmasıyla devam etmiştir” (48).

Türkiye’de “şeklî demokrasi devri”nin henüz başlarında, 10 Haziran 1946’da, Cemiyetler Kanunu’nun “sınıf esasına müstenit cemiyet” kurmayı yasaklayan maddesi yürürlükten kaldırılmıştı. 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu’nun öngördüğü “sınıf esasına ve adına” dayanan dernek kurma yasağını kaldırmayı amaçlayan yasa değişikliğine ilişkin ilk girişimler İçişleri Bakanı Hilmi Uran imzasıyla Başbakanlığa ayzılan 3 Kasım 1945 tarihli yazı ile atılmıştı (49). CHP’nin 10-11 Mayıs 1946 tarihinde yapılan Kurultay’ında atılan bu ilk adımlar pekiştirilmişti. Bu kurultayı açış konuşmasında İsmet İnönü şöyle diyordu : “Biz, kendi programımızda, sınıf mücadelesini istemiyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız. Vatandaşlarım, sınıf menfaatleri üzerine cemiyet ve parti kurmak isteyenlere, kanun yolu ile mani olmayacağız” (50). Cemiyetler Kanunu’nda

(46) Cemil Koçak, “Siyasal Tarih-1923-1950”, (Ed. Sina Akşin), *Türkiye Tarihi (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, Cilt 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 138.

(47) Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş*, İletişim Yayınevi, İstanbul 1991, s. 25-26.

(48) *A.g.e.*, s. 35-36.

(49) Mesut Gülmez, *Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar (1909-1961)*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995, s. 206.

(50) *Ulus*, 11 Mayıs 1994.

gerekli değişiklik yapılarak sendika hakkı da yasal olarak tanınmış oluyordu. Savaş yıllarında izlenen politikaların başlıca mağduru olan ve aslında Tek Parti döneminin baskıcı, yasakçı uygulamalarına rağmen belli bir örgütlenme ve mücadele geleneğine sahip bulunan işçiler, Cemiyetler Kanunu değişikliğinden sonra hızla örgütlenmeye başladı. “İşçilerin kısa dönemli kesimsel çıkarlarını korumak amacıyla kurdukları ve kendiliğindenci yanın ağır bastığı” (51) örgütlerin yanı sıra, sosyalist partilerin öncülüğünde kuruluşu gerçekleşen çeşitli sendikal örgütlerin de sayısı hızla çoğalmaktaydı.

Bu durum, o güne kadar işçileri ve örgütlerini devletin ve güdümü altında yönetenleri rahatsız edecek, müdahale etme gerektiği düşüncesine yol açacaktı. Bu kaygılardan hareket eden Çalışma Bakanı Sadi İrmak, TBMM’nde 20 Şubat 1947 tarihli oturumda sendikalar yasası tasarısı ile ilgili düşüncelerini dile getirirken şöyle diyordu : “Cemiyetler Kanununun geçirdiği son istihale ve gelişmeden sonra memleketimizde de sınıf ve meslek esası üzerinde Cemiyetler kurulması, kanuni imkan dahiline girmiş bulunuyor. Bu gelişmeden az sonra, memleketimizin birçok yerlerinde, ezcümle büyük şehirlerimizde, süratle başgösteren ve ilerleyen bir sendikalaşma hareketi karşısında bulunduk. Bu suretle kurulmuş olan işçi topluluklarının sayısı 100’e yaklaştı. Bunların bir kısmı sendika unvanı aldı, bir kısmı birlik; dernek veya cemiyet gibi muhtelif isimler aldı. Fakat görülüyor ki; hepsinde müşterek olan motif meslek ve sınıf menfaatlarını müştereken temsil etmek ihtiyacı idi. Bu ihtiyaç altında kurulan toplulukların az zaman sonra kısmen ödevlerinden uzaklaştıkları ve bizi yeniden bir nizam vermiye mecbur ettikleri müşahada edildi. (...) Cemiyetler Kanununa ek bir kanun ile memleketin o ihtiyacını karşılayacak özel bir kanun hazırlanması zarureti kendisini gösterdi. Huzuru-nuza sevkedilen tasarı bu görüş ve ihtiyacın karşılığıdır. Prensiyimiz; hürriyetçilik, milliyetçilik ve devletçilik görüşünü bu yeni doğmakta olan derneklere istikamet olarak vermek ve bunlara gerek mesleklerine ve gerekse millette; kamu menfaatına yararlı olmalarını temin etmektir” (52). Yasa tasarısı hakkında söz alan Diyarbakır milletvekili Vedat Dicleli de bu kaygıları dile getiren konuşmasında şöyle diyordu : “... arkadaşlar; biz bu tasarımı kanun haline getirmezsek, işçilerimiz ve iş verenlerimizin münasebetlerini düzenle-

(51) Yıldırım Koç, *Türk-İş Neden Böyle? Nasıl Değişecek?* Alan Yay. İstanbul, 1986, s. 19.

(52) *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt, 1947, s. (300-31)

mezsek böyle dış cereyanlara imkan vermiş ve harici tesirlerle birçok tehlikenin doğmasına zemin hazırlamış olacağız. Bizim kurmak istediğimiz sendikalar ve işçiyi siyasi cereyanlara alet olmaktan kurtarmayı işçilerin karşılıklı yardımlaşmaları istihdaf etmektedir. (...) sendikayı geciktirmek doğru değildir. Devletin nazımlığı altında sendikaları kuralım ve gerek işçileri ve gerek işverenleri bu hakka kavuşturalım. Fakat bu derneklerin hiç bir vakit tehlikeli tandaslara kapılmasına imkan vermiyelim” (53). Tasarının tartışılmasında grev hakkının da tanınmasını isteyen Çanakale Milletvekili Suphi Batur da “tasarının, sendika mefhumunu tahrik ve ihtilal emellerine yer vermeyecek milliyetçi bir ruh ile anlamasını” takdirle karşılamaktadır (54).

Bu “göz kamaştırıcı sendika hareketi olayını frenlemek [için]”(55) hükümetin aldığı ilk tedbir; “Çalışma Bakanlığına yardımcı olmak, İş Kanunu’nun tatbikatını kolaylaştırmak, iş randımanını artırmak” amacıyla, “CHP direktiflerine uygun ve CHP parasıyla herbiri kurucular heyetinden ibaret işçi dernekleri” (56) kurmak biçiminde gerçekleşti. Ancak bunun “yetersiz” görülmesinden sonradır ki, 17 Aralık 1946’da sıkıyönetim kararıyla sosyalist partiler ve “tehlikeli” sayılan sendikalar kapatıldı, yöneticileri tutuklandı.

Türkiye işçi sınıfı tarihine 1946 sendikacılığı olarak geçecek olan bir dönem böylece son bulurken; CHP iktidarının güdümündeki “işçi dernekleri” yöneticileri, Başbakanlığa 26 Aralık’ta çektikleri bir telde, hazırlanmakta olan Sendikalar Yasası ile “işçilere tam ve demokratik teşkilat hakkında verilmesi dolayısıyla” şükranlarını belirtiyorlar, ayrıca Çalışma Bakanlığı’ndan “kesin bir rehberlik” etmesini istiyorlardı (57). Devletin kurulmuş olan sendikalara yönelik bu yaptırımını, sendikacıları devlet ile işbirliğine itmekte gecikmemiştir (58).

(53) *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt, 1947, s. (296-297)

(54) *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt, 1947, s. (300-31)

(55) *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt, 1947, s. 300-31

(56) Lütü Erişçi, *Türkiye’de İşçi Sınıfının Tarihi, (özet olarak)*, Kutulmuş Basımevi, İstanbul, 19951 s. 29-30

(57) *A.g.e.*, s. 29-30.

(58) Bu türden gelişmeler için bakınız Yüksel Akkaya, “Çukurova’da Sendikacılık ve İşçi Eylemleri (1923-1960)”, *Kebikeç*, Sayı : 5, 1997.

1946'da Cemiyetler Kanunu'nunda yapılan değişlikle sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağının kaldırılmış olması, Türkiye'de toplumsal sınıfların varlığının ve sınıfsal çıkar temelinde örgütlenme hakkının *de jure* tescilli demektir. Bu ise, "menfaatleri yekdiğerinden ayrılmaz" kabul edilen "sınıfsız, kaynaşmış kitle" söyleminin, dolayısıyla halkçılık ideolojisinin egemen konumunu kaybettiği anlamına geliyordu. Ne var ki Türkiye'de "demokratik" rejim, sol düşünceye söz hakkı tanımayacak ve sosyalist harekti *dışarıda* bırakacak şekilde kurgulanmıştı. Bu nedenle, gerek sosyalist siyasal partilerin legal düzeyde faaliyet yürütmesine, gerekse "işçilerin hak ve menfaatlerini korumak ve icabında mücadele etmek gayesini güden sendikalar(ın) çoğalmakta devam (etmesine)"(59) tahammül edilememiş, 1946 Sendikacılığı'na sıkıyönetim kararıyla darbe indirilmişti. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Cemiyetler Yasası değişikliği ile girilecek olan yeni dönemin sınırlarını, daha 10 Mayıs 1946'da, (CHP Olağanüstü Büyük Kurultayı'nın yapıldığı sırada) şöyle açıklamıştı : "... Biz kendi programımızda, sınıf mücadelesini istemiyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız. Vatandaşlardan, sınıf menfaatleri üzerine cemiyet ve parti kurmak isteyenlere, kanun yolu ile mani olmayacağız. Bizim, kanun yolu ile de menetmeğe çalışacağımız cemiyet ve partiler, kökü dışarda, yani yabancı aleti olan cemiyet ve partiler ve onlardan mülhem olanlardır" (60).

Yine de, rejimin bu niteliği, ilk bakışta paradoksal bir görünüm arzetsede de, *milliyetçilik* ideolojisi ile meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. "Emperyalizmle zaten çıkar birliği halinde olan egemen sınıflar, hele halkı da siyasal oyuna katmayı göze aldıktan sonra, emperyalizmle uyuşmayı kendi güvenlikleri bakımından kaçınılmaz görmüşler" (61) öte yandan, Sovyetler Birliği'nin bu yıllarda Türkiye üzerindeki hak iddialarını (62) da "hazır gerekçe" yaparak, Cemiyetler Yasası değişikliğinden sonra varlık kazanmış ya da kazanması muhtemel bütün sol oluşumları ezmeye yönelik uygulamalarını, "milli menfaatlerin ve milli güvenliğin bir icabı" imişçesine sunmuşlardır.

(59) Lütfü Erişçi, *a.g.e.*, s. 29.

(60) *Çalışma Dergisi*, T.C. Çalışma Bakanlığı Yay., Mayıs 1946, sayı : 6, s. 3.

(61) Cem Eroğul, *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1990, s. 4.

(62) Taner Timur, *a.g.e.*, s. 41-50.

Özelleştirme uygulamalarından grev yasaklamalarına varıncaya değin pek çok konuda işçi haklarını geriye götürmeye dönük girişimlerin *meşrulaştırıcı* bir ögesi olarak günümüzde de dillerden düşürülmeyen “*milli menfaat*” söylemi, Türkiye’de toplumsal sınıfların reddiyesinden resmen vazgeçildiği ve dolayısıyla halkçılık ideolojisinin söylemini yitirdiği 1946 yılında, milliyetçi ideolojiye havale edilmiştir. 1930’lu yıllarda ikiz kardeşi halkçılık ile birlikte işlev üstlenen milliyetçilik, Kurtuluş Savaşı yıllarında kazandığı anti-emperyalist içeriğinden de soyutlandırılarak, “çok partili” dönemde egemen ideolojinin kendisi haline getirilmiştir. Böylece, tek parti döneminin halkçılığı, sol düşünce ve örgütlenmenin yasaklanmasına ve işçi hareketinin devlet güdümünde tutulmasına meşruiyet kazandırıcı bir ideoloji olarak “çok partili” dönemde milliyetçilik ile ikame edilmiş olmaktadır. Egemen ideolojideki bu dönüşüm, aşağıda ele alacağımız 1947 tarihli Sendikalar Yasası ile tescil edilmiştir.

Çalışma Bakanı Sadi Irmak 18 Nisan 1946 tarihli bir radyo konuşmasında “işçi meslek derneklerinin salim yolda gelişmelerini sağlamak üzere hazırladığımız kanun tasarısı hükümete sunulmuştur. Tasarıya bu derneklerin siyasi cereyanlar dışında kalmalarını ve işçilerimize ve memlekete faydalı olmalarını sağlayacak hükümler konmuştur” diyordu (63). Bakan TBMM’inde yaptığı bir konuşmada ise “İşçi topluluğu olan her yerde, bir takım beynelmilel ajanların tesir etmeye çalıştıkları görülür. Bu ajanlar işçi kütlesine proleterlik duygusu aşırlar. Sonra da bütün dünya proleterleriyle birleşmek, yani beynelmilel olmak telkin ederler. Onun için bizde işçimizde bu proleterlik duygusunun ve durumunun husule gelmemesine en fazla dikkat edeceğiz. (...) Türk işçisinin hakları arasına mesleki dernekler kurmak hakkı da katılmıştır. Bu teşekküllerin mesleklerinin yükselmesine, temsiline ve yardımlaşmaya hadim olması ve yabancı ideoloji oyunlarının dışında hür ve milli duyguya dayanan bir gelişmeye kavuşmalarını sağlayacak bir kanun tasarısını huzuru-nuza sunmak üzereyiz” derken kaygıyı açıkça ortaya koyuyordu (64). Başbakan Recep Peker ise, 14 Şubat 1947 tarihli radyo demecinde, hazırlanmakta olan Sendikalar Kanunu’nun milliyetçi karakteri hakkında şu haberi veriyordu : “Milli telakkilere aykırı ideolojik zihniyetlerin tesiri altında tutulmak is-

(63) *Çalışma Dergisi*, T.C. Çalışma Bakanlığı Yay., Kasım 1946, Sayı : 12, s. 2.

(64) *Çalışma Dergisi*, T.C. Çalışma Bakanlığı Yay., Ocak 1947, Sayı : 14, s. 51.

tenen işçi meslek teşekküllerini işçilerimizin yurtsever duygularına ve milli ruha uygun esaslar üzerinde kurmayı temin için bir milli Sendikalar Kanun tasarısı hazırladık ve Meclise sunduk” (65). Sendikaları milliyetçi karakter taşıyan kurumlar olarak düzenleyecek olan sendikalar yasası konusunda muhalefet ve iktidar aynı görüşü paylaşmaktadır. Demokrat Parti’nin önde gelenlerinden Fuad Köprülü tasarı ile ilgili görüşlerini açıklarken “Kanunun milli bir ruhla yapılmasını” memnuniyetle karşıladığını belirtmektedir (66).

Dönemin Çalışma Bakanı Sadi Irmak ise, “İşleri(ni) kolaylaştıran mühim bir unsur(un), Türk işçisinin (...) sarsılmaz milliyet şuuru” olduğunu söylemiştir. O’na göre, “Büyük işçi kütlemiz, milliyet prensibinin bu memleket için yaşama şartı olduğunu ve onsuz her şeyin beyhude bulunduğunu kuvvetle müdriktir” (67).

20 Şubat 1947 tarihli ve 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun’un Meclis’te görüşülmesi ve kabul edilmesi sırasında uzunca bir konuşma yapan Çalışma Bakanı Irmak, Türkiye’nin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) “kararlarına iştirak ettiğini” açıklamış ve Yasa’nın “hem milli ihtiyaçlarımıza, hukuk anlayışımıza ve hem de beynelmilel taahhütlerimize uygun bir mahiyette” olduğunu bildirmiştir (68).

Çalışma Bakanı’na göre sendikalar, “devlete karşı, devlet emrinde ve devletle beraber” olmak üzere “üç tip arz ediyorlar”. Bunlardan “üçüncü tip sendika, devletle beraber, amme menfaati içinde zümrelerin menfaatlerini müdafaa eden hür sendikalardır. İşte, Türkiye’ye yakışacak ve Türk rejiminin hürriyet zihniyetine yakışacak olan bu çeşit sendikalardır, bizim tasarıya hakim olan ruh bu ruhdur” (69).

Sendikalar Yasası’nın hedeflerinden birisi, “sendikaları gayri siyasi yapmak”tır. Sadi Irmak, “mesleke faydalı olacak teşekküllerin gayri siyasi oluşunda memleketin ve mesleğin büyük menfaatının” bulunduğunu belirtiyor. Sendikaların siyasal faaliyette bulunmalarını yasaklayıcı hüküm, “kamu

(65) *Çalışma Dergisi*, T.C. Çalışma Bakanlığı Yay., Şubat 1947, Sayı : 15, s. 55.

(66) *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 4, 1947, s. 306.

(67) *Çalışma Dergisi*, T.C. Çalışma Bakanlığı Yay., Şubat 1947, Sayı : 15, s. 2.

(68) *Çalışma Dergisi*, T.C. Çalışma Bakanlığı Yay., Şubat 1947, Sayı : 15, s. 56.

(69) *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 4, 1947, s. 300.

menfaatları bakımından faydalı mütalaa edilmiş ve bu prensip tasarının geçtiği her üç komisyonda tasviple karşılanmıştır” (70).

Yasa'nın öngördüğü motif ise, tahmin edilebileceği gibi, “milli motif”dir. Çalışma Bakanı sendikalar yasa tasarısının temel ilkelerin, sayarken şöyle demektedir : “Dördüncü prensip, gayet tabii telakki ettiğimiz ve hepimizin isabetine iştirak ettiğimiz, sendikaların milli karakterleridir. Bütün hareketlerimizde motif milli motiftir. Millilik memleketin hava gibi, su gibi muhtaç olduğu havaici zaruriyededir. Binaenaleyh işçi birliklerinde milli motiflerle hareket temeyi tabii gördük. Bu, hiç bir zaman dünya hareketleriyle münasebettar olmamaya bizi götürmeyecektir. Bakanlık yakın zamanlarda vaki, bu kabil beş altı toplantıya dahi işçi ve işveren mümessillerini de iştirak ettirmiştir. (...) *Binaenaleh burada menettiğimiz ancak beynelmilelciliktir.* Yoksa, dünya milletleri ile sosyal meselelerde işbirliği etmek asla memnu değildir. Bilakis faydalanmağı umduğumuz, motiflerden birisi olarak ele alınmıştır” (71).

Sendikalar Yasası'nın 5. maddesi, Bakan'ın yukarıdaki sözlerinin bir özeti gibidir : “İşçi ve İşveren sendikaları, sendika olarak, siyasetle, siyasi propaganda ve siyasi yayın faaliyetleriyle iştigal edemezler ve herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamazlar. Sendikalar milli teşekküllerdir. Milliyetçiliğe ve milli menfaatlara aykırı rareket edemezler. Bakanlar Kurulu kararıyla her türlü Milletlerarası teşekküllere iştirak edebilirler.”

Artık, Yasa'nın bu ünlü 5. maddesinde düzenlenmiş bulunan “siyasetle iştigal” yasağı ile “milli menfaat” söyleminin nerelere götürüldüğüne daha yakından bakabiliriz. CHP ve DP, 5. madde konusunda tam bir görüş birliği içindeydi. DP'nin kurucularından Celal Bayar, “kızıl sendikaların istihfaf ettiği sarı sendikalar”dan örnek veriyor ve kendisinin “memleket ihtiyacını düşünerek kurulan sendikalara taraftar” olduğunu, “hakiki ihtiyacı karşılayan

(70) *Çalışma Dergisi*, T.C. Çalışma Bakanlığı Yay., Şubat 1947, Sayı : 15, s. 57.

(71) *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Cilt 4, 1947, s. 302. Yasa'nın gerekçesinde de, “rejimimizin milliyetçi karakterine uygun olarak sendikaların da milli teşekküller oldukları ve milliyetçi bir zihniyetle çalışacakları ve beynelmilel mahiyet alamıyacakları” belirtilmektedir. Bkz. : *Çalışma Dergisi*, Mart 1947, s. 58.

sendikalar(ın), hükümetin, partiler(in) aleti olmama(sı)” gerektiğini belirtiyordu (72).

Uygulamaya bakıldığında ise, siyaset yasağına ilişkin hükmün CHP ve DP için geçerli olmadığı görülmekteydi. Bu partilerin yöneticileri, kendi temsil ettikleri siyasal görüşlerin sendikalara egemen olmasında sakınılacak bir taraf görmüyorlar, üstelik bunu savunuyorlar ve teşvik ediyorlardı. Celal Bayar, “Demokrat Parti’nin himayesinde” işçi örgütlerinin kurulmasından yana olduğunu açıklamıştı. İktidar ise, sendikaları kendi denetim ve güdümüne almak için, partiye bağlı olduğunu açıklamıştı. İktidar ise, sendikaları kendi denetim ve güdümüne almak için, partiye bağlı bir “İşçi Bürosu” kurdurdu (73).

Sendikalar Yasası, işçileri, Aralık 1946 tevkifatının doğurduğu korku ve yılgınlıktan kurtaramadığı gibi, baskıcı/vesayetçi hükümleri nedeniyle, yeniden sendika kurma isteğinden de uzaklaştırmıştı. Mevcut sendikalar ise “kısmen ürkek bir haleti ruhiye içinde idiler (74)”. Oysa CHP iktidarı, Yasa’nın öngördüğü disiplinle uyumlu sendikal örgütlerin kurulmasında çıkar görüyordu. CHP, 1947 yılında kurdurduğu İşçi Bürosu kanalıyla; otoriter yönetimi maskeleyerek, muhalefet partilerinin eleştirilerini azaltmak, işçileri muhtemel gizli cemiyetler kurmaktan alıkoymak (75) ve Batı ülkelerine karşı bir vitrin oluşturmak amacıyla, mali yardımlarda da bulunmak suretiyle güdümlü sendikacılığı teşvik etmeye çalışmıştır.

1948’de kurulan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, bu çabaların bir ürünü olarak doğmuş; CHP’ye bağlı sendikalar ve işçi sınıfından kopuk sendika liderleri böylece oluşturulmuştur. “Ancak CHP iktidarı işçilerin özlemlerine cevap vermekten uzak bulunuyordu. İşçilerin içinde buldukları iktisadi sıkıntıya bir türlü çözüm bulunamıyor, grev hakkı konusundaki istekleri dikkate alınmıyordu... Sendikalar içinde iktidara karşı beliren muhalefet, (Türkiye’de “partiler demokrasisi”nin “ikiz kardeş demokrasisi” haline geldiği bir

(72) *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1949.

(73) Alpaslan Işıklı, *Sendikacılık ve Siyaset*- İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s. 318-319.

(74) TÜRK-İŞ, *Üçüncü Genel Kurul İdari ve Mali Faaliyet Raporu*, 8.8.1953-31.5.1957, Ankara, 1957, (Teksir), s. 4. Bu raporda, Türkiye’de “Grev ve Teşkilatlanma Serbestisi”nin kısa bir tarihçesi verilmiştir.

(75) Kemal Sülker, *Türkiye’de Sendikacılık Tarihi I*, Bilim Kitabevi, 1987, s. 61.

sırada) (76), ister istemez DP sempaticanlığına dönüşmekteydi. DP'nin özel çabalarıyla ayrıca tahrik olan bu birikim, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin karşısında 26 Şubat 1951'de Hür İşçi Sendikaları Birliği'nin kurulması sonucunu doğurmuştur" (77). İşçiler için, işçiler tarafından yürütülecek bağımsız siyasal eylemin çok uzağına itilmiş bulunan sendikalar, böylece, Sendikalar Yasası'nın yasağına karşın "siyasi teşekküllerin -CHP ve DP'nin- faaliyetlerine vasıta" olacak şekilde iki gruba ayrılmış oluyorlardı (78).

Sendikacılık hareketi içindeki bu saflaşmayı hızlandıran bir diğer etken de, bu yıllarda grev hakkı konusunda patlak veren tartışmalardır. Grev hakkına ilişkin farklı görüşlerin ortak paydası, "demokrasi, milliyetçilik ve milli menfaat" temaları etrafında şekillenmiştir.

"Türk milliyetçiliğine" ve "Türk devletinin ali menfaatlerine" bağlılığını her fırsatta açıklayan Demokrat Parti muhalefeti, sendikaların "milli" olmaları, "yabancı ideolojilerin tesirinden" uzak tutulmaları, "siyasetle iştilal" etmemeleri vb. konularında CHP iktidarıyla aynı görüşü paylaşıyorduydu da, en azından görünüşte, grev hakkı konusunda CHP'den farklı bir tavır takınmıştı. DP'ye göre grev hakkı "demokrasinin bir icabı" idi ve "Türk işçisine" tanınmalıydı.

Ne var ki, DP, 1949'da programına da koyduğu grev hakkının tanınması konusunda "içtenlikle davranmadığını, grevin tanınması için yürüttüğü savaşımın daha çok işçilerden oy alabilmek amacına yönelik olduğunu" (79), 14 Mayıs 1950'den 27 Mayıs 1960'a dek süren on yıllık iktidar döneminde, bizzat kendi uygulamaları ile açıkça belli edecekti. Aslında, "işçilerin grev hakkı mevzuunda patlak veren tartışmalar(ın), Türkiye'de seçim mücadelesinin ... en hararetli bir mihverini" oluşturduğu ve "seçim arifesinde alevlenen bu dava(nın) tarafsız çevrelerde geniş işçi kütlesinin oylarını cezbetmeğe matuf siyasi bir manevra" olduğu, daha DP'nin muhalefet yıllarında bir gazete haberine geçmiş bulunmaktaydı (80). Yine de, DP henüz "denenmemiş" bir partiydi.

(76) Tamer Timur, *a.g.e.*, s. 63.

(77) Alpaslan Işıklı, *a.g.e.*, 320.

(78) *a.g.e.*, s. 320.

(79) M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler)*, Sosyalist Yayınları, 1993, s. 245.

(80) *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1950, "Grev Davası Ciddi Bir Safhaya Girdi".

CHP iktidarı ise, "... bir komünist partisini ve her türlü ihtimal ile oynayabilecek grev hakkını..., millet, vatan ve rejimimizin yüksek menfaatleri ile uyarsız buluyoruz; ... grevin ... geri bir hukuk sistemi olduğuna ve demokrasinin mutlak icaplarından biri olmadığına inanıyoruz" (81) biçimindeki görüşlere yaslanıyordu. İktidar, grev yasağını haklı göstermek için, "Türk işçisinin grev istemediğini" de ilan etmişti. Çalışma Bakanı Sadi Irmak, "hiçbir gerçek Türk işçisi bizden grev hakkını talep etmemiştir" diyordu (82). Benzer sözleri, 2. Hasan Saka Kabinesi'nin (1949-1950) Çalışma Bakanı Şemseddin Sirer de yinelemiştir (83). Gerçekten, iktidarın güdümünde bulunan bazı sendikal örgütler, özellikle İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, "grev hakkını isteyen Türk işçisi değildir" görüşündeydi (84).

Aslında, gerek "rey avcılığı" için grev hakkını savunan DP, gerekse DP eğilimli sendikalar, iktidarın ideolojik düzeyde kullandığı, "grev isteyen Türk değildir" sözünü boşa çıkartacak ölçüde milliyetçi ve anti-komünist idiler. DP'nin kurucularından Fuat Köprülü, Şubat 1947'de Meclis'te yaptığı bir konuşmada, grev hakkını "içtimai nizamı" bozmayacak şekilde istediklerini, bu hakkı "milli menfaat bakımından (...) tabiatıyla birtakım takyidata tabi tutmağa mecbur" olduklarını açıklamıştır (85). Köprülü'ye göre, "grev hakkı tanırsa, diğer memleketlerde olduğu gibi milli menfaatleri baltalayıcı hareketler bizde olmayacaktır. Çünkü Türk köylüsü ve işçisi milliyetçidir, akli selim sahibidir... (86)".

Grev hakkını savunan sendikalar da, milliyetçilikten ve "milli menfaatler"den ödün vermeyeceklerini bildirmekteydiler. Örneğin, Kocaeli Selüloz Sanayii İşçileri Sendikası'nın imzasını taşıyan ve 31 Ağustos 1950 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan bir mektupta, bu konuda şu açıklama yapılmıştır : "... Grev demokrasinin bir icabı olarak memleketimizde derhal tanınması gereken bir haktır... Fedakar ve vatansever Türk işçisinin, grev hak-

(81) Konu ile ilgili geniş bilgi için CHP'nin, iktidarının son aylarında çıkardığı bir yayın olan T.C. Çalışma Bakanlığı, *Grev Olayları ve Türkiyemiz*, Ankara, 1950'ye bakınız.

(82) Sadi Irmak, "Türk Sendikaları", *Çalışma Dergisi*, Mart 1947, Sayı:16, s. 69.

(83) T.C. Çalışma Bakanlığı *a.g.e.*, s. 81-83, 91, 95.

(84) M. Şehmus Güzel, *a.g.e.*, s. 264

(85) Aktaran M. Şehmus Güzel, *a.g.e.*, s. 239.

(86) Fuat Köprülü'nün 16 Ağustos 1948 tarihli bir konuşması. Aktaran M. Şehmus Güzel, *a.g.e.*, s. 248.

kını memleket menfaatlerine aykırı olarak kullanacaklarını ve solcu propagandalara alet olacaklarını tasavvur etmek büyük bir haksızlık, büyük bir günahdır (87)”.

Çoğaltılması mümkün bu tür örneklerden çıkarılabilecek sonuç kanımızca şudur : Grev hakkını savunan ya da karşı çıkan siyasal partilerin ve sendikal örgütlerin ortak özelliği, milliyetçiliğe ve “milli menfaatler”e gönülden bağlı oluşları ile belirlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında, sınıf bilincine karşı bir anlam ve içerikle donatılı milliyetçiliğin, sendikalar üzerinde hegemonyasını kurmuş olduğu; “milli menfaatler”in ise, içeriğinin ne olduğunun görülemeyeceği / sorgulanamayacağı ölçüde yükseltilmiş / kutsandığı anlaşılıyor. Bu nedenle, grev hakkını “demokrasinin bir icabı” ve işçilerin “iktisadi” koşullarının düzeltilmesi yolunda “bir müdafaa silahı” olarak gören sendikalar, başka pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da, taleplerini işçi sınıfı ideolojisi düzeyinde formüle edemedikleri ve “milli menfaat” söylemini sorgulayamadıkları için, Türkiye’de o dönemde demokrasinin ve sendikal hak ve özgürlüklerin genişletilmesi doğrultusunda etkili bir mücadeleye girişmemişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, Sendikalar Kanunu’nun 5. maddesiyle gözetilmiş olan asıl hedefin gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir.

Bu koşullarda iktidarı devralan DP, grev hakkı vb. vaadlerini yerine getirmezken, hakim söylemi, tıpkı CHP gibi, temsilcisi olduğu egemen sınıfların tercihlerine evirmekte zorlanmayacaktır.

DP’nin Mayıs 1950 genel seçimleri ile iktidara gelişinden bir süre sonra, Eylül 1950’de İstanbul’da *Demokrat İşçi Partisi* adıyla sol eğilimli bir parti kurulmuştu. “İlk sıralarda yöneticileri demir ve madeni eşya, Cibali tütün ve sigara, bira fabrikası ile basın teknisyenleri üyeleri idi (88)”. 10 Şubat 1952 tarihli birinci kongresine sunulan raporda, Demokrat İşçi Partisi’nin “bütün gayretini, işçi sınıfını siyasi bir kuvvet haline getirmek için sarf” ettiği belirtiliyor ve “işçi menfaatlerini satan işçi aristokratları” ile “sahte sendikalistler”den yakınılıyordu (89).

(87) M. Şehmus Güzel, *a.g.e.*, s. 266-267.

(88) Kemal Sülker, *a.g.e.*, s. 117. Demokrat İşçi Partisi’nin yönetici kadrosunda Üzeyir Kuran, İbrahim Güzelce gibi sendika liderleri de bulunmaktaydı.

(89) Yıldırım Koç, *a.g.e.*, s. 35.

Parti, 1952 yılında, “diğer partilerin tahrikatına” son vermek ve Sendikalar Yasası’nın 5. maddesi nedeniyle “bizzat kendisi töhmet altında kalmamak için” üyelerinin sendikalardan çekilmesine karar verdi.

Haziran 1953’te yapılan ikinci genel kurulunda İşçi Partisi adını alan bu örgüte göre; “... Kuvvetlinin önünde el pençe divan duran, kanunsuz emirlerle bile boyun eğmek haysiyetsizliğini gösteren bugünkü sendika liderleri, sadaka kabilinden verilmiş bir demokrasi ile iktifa ettikçe işçi sınıfının işçi menfaatlarının müdafii olmak sıfatı ile Millet önünde değil, sulh mahkemesinde bile dava açamazlar. Sadece Marşal planından faydalanırlar, maaşlarını rahatça alırlar (...) ve bütün zahmetlere kumabil iktidarda kim varsa ona yaltaklanmak saadetine mazhar olurlar (90)”.

CHP ve DP eğilimli sendikacılar, bu sözlere “İşçi Partisi’nin güçlenmesine neden olur” düşüncesiyle yanıt vermekten dahi kaçınıyorlardı. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nde “birbirine cephe alan (bu sendikacılar), İşçi Partisine karşı birleşik bir muhalefet safı” oluşturmuşlardı. 1954 yılında yapılan genel seçimlere bu koşullarda katılan İşçi Partisi, “siyasi hayatta hiçbir kuvveti olmadığını” anlayacak, sonradan bazı istifalarla daha da zayıflayacaktı (91).

İşçi Parti’sinin -bazı istisnalar dışında- sendikalardan destek bulamamasının nedenleri, sendikacıların CHP ve DP saflarında ikiye ayrılmış olmalarında ve Sendikalar Yasası’nın 5. maddesinin böyle bir eğilimi teşvik edici bir şekilde uygulanmasında aranabilir. Bu dönemde Türkiye sendikacılık hareketinin işçi sınıfı çıkarları doğrultusunda bir mücadeleye ve dolayısıyla siyasal eyleme yönelmesini engelleyici sonuçlar doğuran faktörlerden bir diğeri de, soğuk savaş koşullarında biçimlenen uluslararası etkilerdir.

Sendikalar üzerindeki CHP ve DP rekabetinin, uluslararası etkilerin ve sendikal üst örgütlenme sürecinde rol oynayan diğer faktörlerin sonucunda 1952 yılında kurulacak olan Türk-İş, şimdiki kadar çeşitli boyutlarını vermeye çalıştığımız *tarihsel miras*’ın varisi olacak, ve kendi “*enternasyonalizm*”

(90) Aktaran Kemal Sülker, *a.g.e.*, s. 118.

(91) Aktaran Kemal Sülker, *a.g.e.*, s. 119, 122.

anlayışını, “*milli sendikacılık*” temelinde, “... hükümetlerin en sağlam yardımcılığında” kuracaktır (92).

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği Ocak 1952 tarihinde gerçekleşirken; 1951-1952 yıllarının tanıklık ettiği Türk-İş'in kuruluş süreci de, NATO coğrafyasında yer alan ülkelerdeki WFTU karşıtı sendika merkezlerinin üyesi olduğu ICFTU'dan ve ABD kökenli örgütlerden gelen etkilere açık kaldı. Amerikan İş Federasyonu (AFL)'nun, çeşitli ülkelerde anti-sosyalist çizgide sendikal üst örgütlerin kurulmasını teşvik etmek amacıyla, ICFTU ile işbirliği halinde ya da bağımsız olarak yürütmüş olduğu faaliyetlere, Türk-İş'in kuruluş sürecinde de yoğun bir şekilde rastlamak mümkündür.

AFL ekonomi uzmanı ve Marshall Planı Avrupa temsilcisi Boris Shiskin ile Amerikan Büyükelçiliği mensubu bazı kişiler tarafından 19 Ocak 1951 tarihinde İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ne yapılan ziyaret, Türkiye'de bir işçi sendikaları konfederasyonunun kurulması yönünde uluslararası alandan gelen ilk etkilerden birisidir (93). Birlik yöneticilerine, Yunan Genel İş Konfederasyonu (GSEE)'nin Marshall yardımından yararlandığını hatırlatan bu kişiler, Türkiye'de sendikaların bir konfederasyon çatısı altında toplanmasına ilişkin tavsiyelerde bulunurken, kurulacak konfederasyona ABD'nin mali destekte bulunabileceğinin de ilk işaretini vermişlerdir (94).

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, Mart 1951'de bu kez AFL Avrupa temsilcisi ve ICFTU Yürütme Kurulu üyesi Irving Brown'un ziyaretine tanık olmuştur. Türkiye'nin Doğu-Batı nüfuz alanı çekişmesi bakımından stratejik önemine ve buradaki “tecrübesiz” sendikacılarla ilişki kurulması gereğine daha 1947 yılında işaret eden I. Brown (95) Birlik yöneticileri ile yaptığı görüşmelerde konfederasyon konusunu gündeme getirmiş ve kurulacak bir kon-

(92) Türk-İş'e göre, “Demokrat memleketlerdeki Milli sendikacılık dünya çapındaki değerini hükümetlerin en sağlam yardımcılığında bulur. Bu bakımdan artık, Sendikacılık hiçbir zaman mahalli ve ülkevi bir teşekkül olarak değil, beynelmilel vasıfları taşımak da olduğunu bilmek lazım gelir.” Bkz. : Türk-İş *İkinci Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu*, Ağustos 1953 (Teksir) s. 8.

(93) Kemal Sülker, *a.g.e.*, s. 118.

(94) Kemal Sülker, *a.g.e.*, s. 119, 122.

(95) Taft, *a.g.e.*, s. 360

federasyonun ICFTU'ya üye olması halinde üyelik aidatı ödemek zorunda olmayacağını, üstelik maddi yardım göreceğini belirtmiştir (96). Sendikal çevrelerle sınırlı kalmayan “bu görüşler, Türk hükümeti seviyesine kadar” iletilmiştir (97). Brown, Türkiye’de bulunduğu bu sırada, sendika liderlerinin yanı sıra Çalışma Bakanlığı yetkilileriyle ve ayrıca ziyaret ettiği çeşitli işyerlerindeki işçilerle de görüşmeler yapmıştır (98).

“Türk sendikacılık hareketinin milli bir merkez etrafında toplanması yolunda telkinlerde bulunmak üzere (99)” Mayıs 1951’de Türkiye’ye ikinci defa gelen I. Brown, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nin ve Ankara’da TOLEYİS Federasyonu’nun genel kurul toplantılarına katılmış ve bu arada tanıştığı iki sendikacıyı, ICFTU’nun Temmuz 1951’de Milano’da toplanacak olan ikinci kongresine davet etmiştir (100).

Çalışma Bakanlığı yetkilileriyle de görüşmelerde bulunan Brown, söz konusu ziyareti ile ilgili izlenimlerini yazdığı bir makalesinde, “Türkiye’de komünizmin etkisi(nin) çok zayıf” olduğunu, ancak “devlet güdümündeki sendikacılıktan, hür sendikacılığa bugünkü geçiş dönemi sırasında, özellikle işçilerin yaşam düzeylerinin son derece düşüklüğünün yarattığı demagojik manevra yapma kolaylığı nedeniyle, komünistler(in) sendikalarda çekirdek oluş-

-
- (96) Kemal Sülker, *a.g.e.*, Türk-İş’in kuruluş sürecinde karşılaşılan mali yetersizliklere rağmen, yabancı ziyaretçilerin parasal yardım teklifleri kabul edilmemiştir. Konfederasyon’un kuruluş çalışmalarını, bu yıllarda bir gazetece olarak gözlemleyen ve “Türk-İş” kısa adının da öneri sahibi olan Kemal Sülker bu konuda şöyle demektedir : “O zaman Irwing Brown tarafından yapılan çeşitli para yardımı teklifi hemen reddedilmiş ve Türk-İş kendi yağıyla kavrularak kurulmuştu.” Bkz. : Kemal Sülker, “Türkiye’de İşçi Konfederasyonlarının Kuruluş ve Görevleri” *Sosyal Siyaset Konferansları*, 20. Kitap, 1969, s. 70. Türk-İş’in ilk genel sekreteri olan ve bu görevini Konfederasyonun 6 Eylül 1952 tarihli birinci genel kuruluna kadar sürdüren Şaban Yıldız da benzer açıklamalarda bulunmuştur. Bkz.: Şaban Yıldız, “Türk-İş’in Kuruluşu ve Bazı Gerçekler”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, C. VI, İletişim Yay. İstanbul, 1988, s. 1966.
- (97) Sedat Ağralı, *Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı*, Son Telgraf Matbaası, İstanbul 1967, s. 64.
- (98) Irwing Brown, “Türk İşçileri Hürriyet ve Sosyal Haklar İçin Örgütleniyorlar” Çev. Keenan Öztürk, *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1989, s. 46.
- (99) Türk-İş, *Amerikan İşçi Hareketinin Tetkiki*, Türk-İş Yay., Ankara, 1965, (Seyfi Demirsoy’un önsözü).
- (100) Türkiye Otel, Lokanta ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikaları Federasyonu

turmak için yeni fırsatlar bulabi(leceğini)” belirtmektedir. Brown’a göre, Türkiye’nin Atlantik Paktı’na kabul edilmemesi durumunda, yalnızca “demokratik dünyanın savunması açısından muazzam bir mevzinin zayıflaması” gibi bir sonuç doğmakla kalmayacak, “Türk sendikalarının tamamen bağımsız ve hür olmaları imkanı da tehlikeye girecektir” (101).

ICFTU ve AFL tarafından geliştirilen ilişkilerin, anti-komünist bir ideolojinin yerleştirilmesi temelinde, Türk-İş’in kuruluş sürecini hızlandırıcı bir rol oynadığı rahatlıkla söylenebilir. Uluslararası alandan gelen etkilerle ülke içi faktörlerin aynı tarihsel kesitti çakıştığı bir kuruluş süreci yaşayan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş), 7 Nisan 1952’de Bursa’da yapılan bir toplantıda, “geniş ölçüde ICFTU’nun statüsünden faydalanılarak hazırlanmış olan” anayasasının kabul edilmesi ve ilk geçici yürütme komitesinin seçilmesinin ardından, 31 Temmuz 1952 tarihinde Ankara’da resmen kurulmuştur (102). Türk-İş’in kuruluşuna ilişkin Genel Sekreter Şaban Yıldız tarafından verilen “Beyanat”ta “Mevcut kanun ve nizamlar çerçevesi içinde Milliyetçi bir teşekkül vasfını kaybetmeden (...) Türk-İş, Memleketimizin sosyal tarihinde bir merhale olduunu da göstermiş oluyordu (103). Bu yaklaşım Türk-İş tüzüğü’nün 3. maddesinde de ifadesini bulmuş, “Konfederasyon çalışmalarında, milliyetçi bir teşekkül olmak vasfını kaybetmeksizin” şeklinde somutlaşmış, Türk-İş’in söyleminde, temelleri 1930’da atılan, “Türk işçisi” ifadesini sürekli olarak yerini almıştır (104).

Türk-İş’in sınıf temelinde örgütlenme yerini milliyetçiliği ön planda tutmasında iç dinamik ve etkenler kadar dış müdahalelerin de rolü olmuştur. Seyfi Demirsoy’un deyişiyle, “Türk-İş’in kuruluş tohumlarını ekenler arasında yer alan (105)” I. Brown, genel kurulda yaptığı konuşmasında Türk-İş’ten beklentilerini şöyle açıklamıştır : “... Türkiye’de kurulan ve inkişaf eden anti-komünist sendikacılık yakın ve orta-şark bölgesinde büyük bir mana taşı-

(101) Irwing Brown, “Türkiye’de Sendikal Hareket”, (Çev. Kenan Öztürk), *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1989, s. 49.

(102) Bakınız: Cahit Talas, “Türk Sendikalizminin Bugünkü Durumu ve Gelişme Şartları”, *A.Ü.SBF Dergisi*, C. IX, No. 4, Aralık 1954, s. 6

(103) Türk-İş, *Belgelerle Türk-İş Tarihi I (1952-1963)*, Ankara, 1995, s. 1

(104) Bu söylemi Türk-İş’in tüm çalışma raporlarında görmek mümkündür.

(105) Türk-İş *Amerikan İşçi Hareketinin Tetkiki, a.g.e.*, (Seyfi Demirsoy’un önsözü)

yıp muazzam neticiler yaratacaktır. Mezkur bölgede çok defa Sovyet emperyalizminin körüklediği mutaassıp ve müfrit bir milliyetçilik mevcuttur. Türk hür sendikalar hareketi orta-şarkta ve şimali Afrika'da mevcut olan demokrat milliyetçi hareketlerle işbirliği yaparak daha az inkişaf etmiş olan orta-şarkın bazı bölgelerinde hürriyet ve demokrasiyi korumak için Kominforma karşı galibiyet temin edecek olan bir kozdur. (106).

Türk-İş'e biçilen anti-komünist misyon, Çalışma Bakanı Nuri Özsan'ın genel kurul toplantısında dile getirdiği, "başta komünizm olmak üzere Türk milletinin milli ve hayati davalarında, demokrasi ve hürriyet prensiplerinin savunmasında, Türk işçi sendikaları konfederasyonunun zerre kadar müsamaha kabul etmeyen yüzde yüz vatan perver ve milliyetçi bir karakter taşıyacağından asla şüphemiz yoktur" sözüyle de ifadesini bulmuştur (107).

Sonuç

Çok uluslu çok kültürlü Osmanlı İmparatorluğu'nu 19. yüzyılın sonundan itibaren hızla parçalanıp, ulusal bağımsızlık mücadelelerine sahne olması, 20. yüzyılın başında Osmanlılıktan. Müslümanlıktan Türklüğe geçiş sürecini hızlandırmış, 1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet'i ulus devlet modeli temelinde şekillendirmeye itmiştir. Devlet, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda rejimin ve düzenin yerleştirilip, oturtulmasında; sanayileşme tasarısı ve genel hedeflerin belirlenmesinde, eylem olanaklarını bu hedeflerin gerçekleştirilmesi doğrultusunda eşgüdümle yönlendirebilecek tek aktör olarak kendisini görmüş, diğer toplumsal örgütleri, kuşkusuz sendikaları, dışlamıştır. Bu yaklaşımın sonucunda 1940'lı yılların sonuna kadar nüfusun büyük bölümü yurttaş olarak değil, uyruk, yani boyun eğmesi gereken kişiler olarak görülmüştür. Devlet gücünü yurttaşlardan değil, yüce ülküsünden, tarihsel görevinden almaktadır. Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra ve 1930'lu yılların ikinci yarısında işçiler de bu yüce amaca hizmet edecek şekilde örgütlenmeye çalışılmış, işçi olmaktan çok, sendikal örgütten çok, amacı gerçekleştirmeye yarayacak birer araç, aktör olarak görülmek istenmiştir.

(106) *Zafer*, 7 Eylül 1952, s. 7; Ayrıca bkz. : *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1952, s. 2.

(107) *Zafer*, 7 Eylül 1952, s. 7.

İttihat ve Terakki ile başlayan milliyetçiliğe sarılma Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde de pekiştirilerek sürdürüldü. Böylece dinsel meşruiyetin yerini milliyetçilik almış oluyordu. İttihat ve Terakki'nin milliyetçiliğine ek olarak Cumhuriyet'in yöneticileri "halkçılığı" da toplumsal bütünlüğü sağlayacak bir harç olarak kullandı. Sanayileşme gerekliliği, bu yöndeki çabalar kaçınılmaz olarak işçi sınıfını yaratacaktı. Ancak "amele kitleleri arasına muzır ve fesatçı unsurların girmemesi için icap eden bütün tedbirler" alınmalıydı. Bunun için de "Milliyet fikrine sahip Türk amele ve işçileri"ni oluşturmak gerekiyordu. Böylece bir yandan işçiler milliyetçileştirilirken, diğer yandan milliyetçileştirilmiş işçilerin örgütleri aracılığı ile milliyetçilik de toplumsallaştırılıyordu. 1931 yılı ve sonrasında CHF işçilere yönelik olarak bu amaçlar çerçevesinde girişimlerde bulunmaya başladı.

CHP'nin Dördüncü Büyük Kurultayında işçi sınıfına yönelik olarak yeni bir düzenlemeye gereksinim duyulmuş, bu da Programın 68. maddesinde somutlaşmıştır : "Türk işçilerini ve esnafımızı, ulusun ana varlığı içinde, o varlık için kuvvet ve fayda verici yolda ve parti programı çerçevesi içinde örgütlemeyi iş edineceğiz" (108). Programın bu maddesi gereğince sürekli olarak Türk işçisinin milliyetçi ve devletçi olduğundan, kendi siyasallığına göre bir özellik taşıdığından söz edilmiştir : "Türk işçisi evvela Türk olduğu için, ondan sonra da Atatürk ve onun partisine inandığı ve dayandığı için milliyetçidir." söylemine sık sık başvurulmuştur.

Devletin sanayileşme sürecindeki aktif rolü beraberinde "devletin işçisini" de yaratacaktı. Bu nedenle, Devlet, işçileri daha doğrudan itibaren iktidarın yapıları ile meşrulaştırıp, milliyetçiliği bunun önemli araçlarından biri olarak kullanarak, kendisi için sınıf olmasını önlemenin yollarını arayacaktı. Bu nedenle, devlete bağlı işçi sınıfını, ortaya çıkabilecek potansiyel sınıf çatışmalarından uzak tutmak, devlet düzeniyle bütünleştirmek gerekiyordu. Ekonomik olanaklar kadar bunda milliyetçilik de bir araç olarak kullanılacaktı.

Bütün bunları başarabilmek için çalışma hayatını düzenleyen bir iş yasasına ihtiyaç vardı. Bu nedenle bir "rejim kanunu" olarak nitelendirilen, Türkiye'de iş hayatını yeni rejimin istediği ahenk ve anlaşma yoluna sokması düşünülen İş kanunu çıkarıldı. Patlak veren II. Dünya Savaşı, bu süreci daha da

(108) CHP, *CHP Programı*, Ankara, Mayıs 1935, s. 19.

kolaylaştırdı. 1930'lu yılların sonunda milliyetçilik ve halkçılık ilkelerinden oluşan ideoloji ile toplumsal sınıfların varlığı yadsınırken, devletin denetim ve güdümündeki işçi örgütlenmesine de tahammül edilmeyen bir noktaya gelindi, sınıf temelinde işçi örgütlerinin kurulması ve greve gidilmesi yasaklandı.

II. Dünya Savaşı ertesinde esen demokrasi rüzgarları Türkiye'yi de etkiledi, örgütlenme önündeki yasaklar kaldırıldı. Ancak, bu örgütlenmenin özgür olması düşünülemezdi. Devlet'in varlığı ve rejimin sürekliliği esastı. Bu nedenle sınıf temelindeki, milliyetçilikten uzak örgütlenmeler hemen yasaklandı. Sendikaların milliyetçiliğe aykırı hareket edemeyecekleri, milliyetçi birer kurum olmaları gerektiği yasal düzenlemelerde hükme bağlandı. Sendikalar siyasal iktidarın bir türevi haline getirilmeye çalışıldı. Sendikal örgütlenmenin daha çok Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nde gerçekleştirilmiş olması da bunu kolaylaştırdı. Mali açıdan güçsüz sendikalar hızla siyasal iktidarın güdümüne girmeye başladı. Demokrat Parti'nin güçlenmeye başlaması ile birlikte, tek parti yönetiminden rahatsızlık duyan sendikalar, CHP'den uzaklaşmaya çalıştılar, ama milliyetçi yaklaşımdan kopmadılar. 1950 yılına gelindiğinde sendikalara milliyetçi bir kimlik de kazandırılmıştır. Türk-İş'in yaklaşımları ve söylemleri devletin, sendikaların milliyetçi örgütlenmeler olması tercihini gerçekleştirmede başarılı olduğu anlaşılmaktadır. 1947-1950 döneminde, devlet, işçi hareketini kontrol altında tutarak, kendisine karşı muhalefetini engellemiş, sendikaları sistemle bütünleştirip rejime siyasal destek sağlamaktan çok karşıtlığını önlemek için denetim altında tutup, potansiyel muhalefetini engellemeyi amaçlamıştır.